

Parentificatie na migratie?

Veerkracht en kwetsbaarheid wanneer vluchtelingenkinderen zorgen voor hun gezin

Kaat Van Acker, Claire Wiewauters & Katja Fournier

9.1 Inleiding

'We zien dat ouders die zeer actief waren, geleidelijk aan vervagen omdat de psychologische belasting zodanig is dat ze hun motivatie en energie verliezen, en ook hun participatie in het leven voor een stuk verliezen. Om dit fenomeen te compenseren, hebben kinderen soms de neiging de rol van ouders over te nemen, omdat zij de taal spreken, gesocialiseerd zijn, er interactie is en hun ouders zien die in moeilijkheden verkeren.'

(Hulpverlener asielcentrum)

Gezinnen die in België asiel aanvragen, verblijven de eerste periode na aankomst in collectieve opvangcentra in afwachting van de uitkomst van hun asielprocedure. Hoewel gezinnen vaak in eerste instantie opgelucht zijn over de herwonnen veiligheid, maken ouders en kinderen zich in deze periode grote zorgen over de uitkomst van de asielprocedure, de erbarmelijke en – soms opnieuw onveilige – omstandigheden in de centra en de veelheid aan integratie-uitdagingen waarmee ze geconfronteerd worden (zie hoofdstuk 6 en hoofdstuk 7). De hulpverlener hier aan het woord getuigt hoezeer ouders in hun draagkracht belast worden na de vlucht en hoe dit ervoor kan zorgen dat kinderen in ouderlijke rollen terechtkomen. Omdat ze vaak sneller de taal machtig zijn, nemen kinderen dikwijls het voortouw bij praktische taken zoals het vertalen van documenten en gesprekken, boodschappen doen en zorg dragen voor siblings. Ze proberen er ook op emotioneel vlak te zijn voor ouders die tekenen geven

van emotionele en mentale afbrokkeling (zie hoofdstuk 7). Daar komt nog bij dat jonge vluchtelingen vaak hoge verwachtingen ervaren, wetende dat voor veel ouders het verlangen naar een beter leven voor hun kinderen betekenis geeft aan de vlucht en hen doet volhouden in de moeilijke omstandigheden waarin ze nu leven. Kinderen zijn met andere woorden ‘de dragers van de toekomst voor de familie in het gastland’ (De Haene & Derluyn, z.d., p. 10).

Op deze wijze ontstaan er verschuivingen in rollenpatronen binnen het gezin en komen vooraf bestaande verhoudingen tussen ouders en kinderen onder druk te staan. Studies bij gevluchte gezinnen documenteren de ontwikkeling van rolomkering of parentificatie, waarbij vluchtelingenkinderen heel wat gezins- en ouderlijke rollen opnemen (Titzmann, 2012). In de literatuur spreekt men over kinderlijke verantwoordelijkheid (‘filial responsibility’) als tegenhanger van ouderlijke verantwoordelijkheid (Ponizovsky et al., 2015). Het gevaar bij parentificatie is dat het de ontwikkeling van het kind beperkt of onderbreekt met negatieve uitkomsten voor het kind als gevolg zoals psychologische stress (Oznobishin & Kurman, 2009), depressieve gevoelens (Williams & Francis, 2010), meer internaliserend en externaliserend gedrag (Stein et al., 1999), verminderde schoolprestaties en moeilijkheden bij latere relaties (Chase et al., 1998). Tegen deze achtergrond is men in de hulpverlening alert voor parentificatie waarbij men zich vragen stelt over de belasting voor het kind en de rolverwarring die kan ontstaan. Sommige studies vinden echter positieve uitkomsten van parentificatie zoals betere sociale vaardigheden (Jurkovic, 1997) en betere copingvaardigheden na traumatische ervaringen (Hooper et al., 2008). Het opnemen van ouderlijke rollen en de daarbij horende taken motiveert kinderen om bepaalde deelaspecten van de ontwikkeling in gang te zetten of te versnellen waardoor het naast een mogelijke kwetsbaarheid ook veerkracht kan signaleren (Groeninck et al., 2019).

Om te kunnen begrijpen wanneer parentificatie tot positieve dan wel negatieve uitkomsten leidt, is het van cruciaal belang om aandacht te besteden aan hoe kinderen, hun ouders en de betrokken omgeving de verschuiving van ouderlijke rollen naar het kind ervaren. Blijven ouders beschikbaar als steunfiguren op andere terreinen en geven ze erkenning voor de verantwoordelijkheden die het kind opneemt? Ervaren kinderen de verantwoordelijkheden als fair? Met andere woorden, hoe construeren en beleven kinderen en ouders geparentificeerd gedrag binnen een gezin? In dit hoofdstuk onderzoeken we de betekenis van parentificatie voor asielzoekende en vluchtelingenkinderen en hun ouders.

In een eerste deel staan we stil bij de betekenis van parentificatie als begrip, in het bijzonder binnen de context van gezinnen op de vlucht. In het tweede deel analyseren we op welke manier vluchtelingenkinderen zorg dragen voor en binnen het gezin. Dit doen we op basis van interviewmateriaal uit twee verschillende onderzoeksprojecten. Ten eerste een onderzoek naar veerkracht bij vluchtelingengezinnen waarbij we diepte-interviews hielden met 17 asielzoekende en vluchtelingengezinnen (27

ouders, 35 kinderen) en met omringende hulpverleners (in totaal 22) (Groeninck et al., 2020; Van Acker et al., 2022). Ten tweede een onderzoek naar de kind- en gezinsvriendelijkheid van Belgische opvangcentra waarbij we 42 kinderen, 55 ouders en 38 opvangmedewerkers in negen verschillende Belgische asielcentra interviewden (Fournier et al., 2021, 2022). Kinderen en ouders behoorden soms tot dezelfde gezinnen, maar niet altijd. Hoewel parentificatie niet het centrale thema was van deze onderzoeksprojecten, kwam het vaak aan bod wanneer gesproken werd over het gezinsleven na de vlucht en over hoe kinderen en ouders op elkaar betrokken zijn in moeilijke omstandigheden. De projecten bieden dus rijk materiaal om stil te staan bij parentificatie vanuit het perspectief van de kinderen, de ouders en de omringende hulpverleners. Aan het slot van dit artikel formuleren we lessen voor hulpverleners en beleidsmakers: hoe kunnen zij gezinnen ondersteunen opdat kinderen bereid zijn (deels) uit de parentificatierol te stappen en weer/meer te investeren in de eigen ontwikkeling?

9.2 Parentificatie na migratie

Het onderzoek naar parentificatie is ontstaan in de context van gezinnen die te maken krijgen met ernstige moeilijkheden, zoals gezinnen waarbij één ouder lijdt aan een mentale aandoening (Aldridge & Becker, 2004) of een drugprobleem (Kelley et al., 2007), maar ook gezinnen met gescheiden ouders (Wiewauters, 2005) en gezinnen waar er veel ouderlijk conflict heerst (Peris et al., 2008). In elk van deze situaties hangt parentificatie samen met het tijdelijk of langdurig in nood zijn van ouders, die hierdoor niet in staat zijn om hun ouderlijke verantwoordelijkheden op te nemen. Kinderen gaan dan spontaan aspecten van de ouderlijke rol overnemen om het gezin draaiende te houden (Titzmann, 2012).

Om het proces van parentificatie te begrijpen, helpt het even stil te staan bij het begrip 'loyaliteit' en de positie van 'het gevende kind'. Beide termen zijn ontleend aan het contextuele gedachtegoed, waarvan Ivan Boszormenyi-Nagy de grondlegger is (Boszormenyi et al., 2013, Nuyts & Sels, 2017). Het contextuele gedachtegoed beschrijft de loyaliteit tussen ouders en kinderen als een existentieel gegeven dat zijn herkomst vindt in de bloedverwantschap tussen hen. Ook tussen broers en zussen is er sprake van loyaliteit. Op basis van deze bloedverwantschap wenst het kind dat het gezin overleeft; haar/zijn leven is er immers mee verbonden. Wanneer iemand met wie het kind loyaal verbonden is in nood verkeert, zal het er alles aan doen om een antwoord te bieden aan de nood. Boszormenyi-Nagy spreekt over 'het gevende kind' en maakt hierbij onderscheid tussen positieve en negatieve parentificatie.

Bij positieve parentificatie neemt een kind ouderlijke verantwoordelijkheden op – zoals vertalen – zonder dat dit hoeft te leiden tot schadelijke gevolgen voor het kind.

Integendeel, het van betekenis zijn voor de ouders kan een positieve ervaring zijn en kan leiden tot 'zelfbewustzijn (self-awareness)' en 'zelfvalidatie (self-validation)'. Het kind krijgt erkenning voor de hulp en deze wordt door de ouder afgebakend. De ouder blijft in de ouderrol. Het risico dat de ontwikkeling van het kind onder druk komt te staan is echter nooit ver weg. Wanneer er wel erkenning is maar geen afbakening bekrachtigt dit alleen wat het kind doet en leidt het dikwijls tot nog meer inzet van het kind. Het kind ontleent zo zijn identiteit aan de parentificatie, waardoor het de parentificatie-positie niet zomaar zal opgeven en de eigen noden onder druk komen te staan.

Bij negatieve parentificatie 'verdwijnen' de noden en behoeften van het kind. Het kind stemt zijn denken, voelen en handelen, kortom zijn identiteit volledig af op de noden en behoeften van de ouder(s). Er is dan sprake van projectieve identificatie. Het kind komt hierbij niet meer toe aan de eigen noden en behoeften, mettertijd lijken die zelfs onbestaande. Dit hypothekeert de ontwikkeling van het kind als individu. Op lange termijn heeft het ook een negatieve impact op de relaties die het kind als volwassene aangaat. Kinderen die verstrikt raken in geparentificeerde posities komen als volwassene vaak in wederzijds afhankelijke relaties terecht met onvoldoende evenwicht tussen autonomie en verbinding.

Boszormenyi-Nagy onderscheidt vier vormen van parentificatie: twee actieve en twee passieve. Een eerste vorm is het zorgende kind dat hulp biedt in de vorm van vertaling, in de vorm van administratie in orde brengen, in het zorgen voor jongere broers en zussen. Deze vorm is goed gekend en wordt gemakkelijk herkend. Minder voor de hand liggend en dus minder herkenbaar zijn de drie andere uitingsvormen. Het kind kan de rol opnemen van het perfecte kind dat in alles uitblinkt. Hiermee haakt het in op de hoge schoolse verwachtingen die vluchtelingenouders hebben voor hun kinderen (De Haene & Derluyn, z.d.). Denk aan een kind dat schitterende schoolresultaten haalt of binnen het asielcentrum gekend staat als zeer betrouwbaar, wat maakt dat naast de ouders ook andere kinderen en professionals een beroep op hem/haar doen. Ten slotte onderscheidt Boszormenyi-Nagy ook de positie van het kind dat kind moet blijven en de rebel die de aandacht naar zich toe trekt. Deze twee laatste posities zijn niet zo herkenbaar als 'zorgen voor de ouders'. In beide posities neemt het kind een afhankelijke positie in en tracht zo de aandacht van de ouders af te leiden van de eigen zorgen (Van Mierlo et al., 2002).

Het beperkte onderzoek naar parentificatie na migratie focust zich op het zorgende kind, waarbij men vaak nog een verdere opdeling maakt tussen de domeinen waarop kinderen zorg verlenen. Sommige studies onderscheiden instrumentele en emotionele parentificatie (Titzmann, 2012). Emotionele parentificatie verwijst dan naar hoe kinderen ouders helpen bij hun emotieregulatie, zoals wanneer kinderen bijspringen in ouderlijke conflicten of ouders troosten en geruststellen bij moeilijkheden. Instrumentele parentificatie verwijst naar de steun die kinderen verlenen

bij praktische zaken en bij het zoeken naar oplossingen voor tastbare problemen, zoals het nemen van beslissingen die te maken hebben met het gezin. Andere studies maken nog een verdere opdeling tussen 'language brokering' (vertalen e.d.), 'culture brokering' (het uitleggen van culturele praktijken), emotionele steun, financiële steun en algehele dominantie in het gezin (invloed op gezinsbeslissingen e.d.) (Ponizovsky et al., 2015).

Onafgezien van de opdeling is iedereen het erover eens dat in de context van asielzoekende en vluchtelingengezinnen parentificatie op de loer ligt. Heel wat ouders beschikken kort na aankomst (nog) niet over de socio-culturele vaardigheden om zichzelf in de buitenwereld verstaanbaar te maken en om voor zichzelf op te komen. Omwille van traumatische gebeurtenissen zijn ouders vaak ongewild tijdelijk te zeer belast om tegemoet te komen aan alle acculturatie- en gezinsgerelateerde noden en verwachtingen. Dit staat in contrast met de context en de positie van kinderen. Zij bouwen sneller contacten op met de nieuwe gemeenschap en zij ontwikkelen en beheersen sneller een aantal socioculturele vaardigheden. Op die manier ontstaat er binnen asielzoekende en vluchtelingengezinnen een acculturatiekloof tussen ouders en kinderen (Birman, 2006). Deze kloof zorgt ervoor dat kinderen geneigd zijn om een aantal ouderlijke verantwoordelijkheden op te nemen in het belang van het voortbestaan en het welzijn van het gezin waarmee ze verbonden zijn.

In vluchtelingengezinnen waar sprake is van rolomkering wordt duidelijk 'hoe ouderlijke verwachtingen drager zijn van de collectieve geschiedenis van het gevluchte gezin en de actuele maatschappelijke positie in het gastland: ouders oriënteren hun kinderen naar sociale participatie, een perspectief op een toekomst waarin herstel van onrecht mogelijk wordt' (De Haene & Derluyn, z.d., p. 10). Op deze manier riskeert het kind niet alleen de last van de ouders op zijn schouders te nemen, maar ook de loyaliteit naar de gemeenschap van herkomst en de thuisblijvers.

9.3 **Onderzoek bij asielzoekende en vluchtelingengezinnen**

Onderzoeken tonen aan dat parentificatie vaker voorkomt bij gezinnen met een migratiegeschiedenis dan bij de brede bevolking (Oznobishin & Kurman, 2009; Ponizovsky et al., 2005; Walsh et al., 2006). Hoewel parentificatie veelbesproken is in de literatuur over asielzoekende en vluchtelingengezinnen, bestaat er weinig onderzoek naar hoe parentificatie tot uiting komt bij en ervaren wordt door asielzoekende en vluchtelingenkinderen, hun ouders en de omringende hulpverleners.

In dit hoofdstuk bespreken we voorbeelden van parentificatie uit de meer dan 150 interviews met kinderen, ouders en omringende hulpverleners. Wij vonden in de interviews vooral evidentie voor de twee eerste actieve vormen van parentificatie

volgens Nagy (dezorger en het perfecte kind) en minder voor de laatste twee passieve posities (de rebel en het aandachttrekkende kind). Bij de voorbeelden van het zorgende kind, maakten we een verdere opdeling tussen instrumentele en emotionele parentificatie (Jurkovic, 1997; Titzmann, 2012). Tot slot zagen we frequent hoe parentificatie uitgelokt wordt door structurele problemen. We spreken daarom over structurele vormen van parentificatie, waar tot op heden nog te weinig aandacht aan gegeven is binnen de literatuur naar parentificatie.

9.3.1 Kinderen die instrumentele zorg verlenen

De 'togetherness' binnen asielzoekende en vluchtelinggezinnen, die ontstaat doorheen het samen (over)leven in zeer moeilijke omstandigheden, zorgt ervoor dat gezinsleden elkaar als vanzelfsprekend te hulp (zullen) komen (Weine et al., 2004). Kinderen maken zich beschikbaar voor ouders. Uit onze interviews blijkt dat dit hen voldoening en vreugde biedt. In het contextuele en intergenerationele gedachtegoed spreekt Ivan Boszormenyi Nagy over het verwerven van 'zelfbewustzijn (self-awareness)' en 'zelfvalidatie (self-validation)' bij kinderen in het proces van positieve parentificatie.

Interviewer: 'Jij bent de oudste hier nu, nu jouw papa gestorven is. Hoe kan jij je mama zoal helpen?'

Zoon: 'Ik doe alles. Ik ga naar de markt, ik ga naar Aldi, naar Lidl boodschappen doen. Ik ga niet alleen, ik ga met mijn moeder. Misschien [later] alleen. Ik weet niet wat mijn moeder nodig heeft. (...)'

Interviewer: 'En zorg je ook voor je andere zussen en broers?'

Zoon: 'Niet heel veel. Behalve voor de baby. (...)'

Interviewer: 'En wie helpt jou?'

Zoon: 'Mijn mama helpt mij, en ik help mijn moeder.'

(Afghaanse zoon, 13 jaar, erkend)

'Neem bijvoorbeeld nu mijn vader als hij tegen mij zegt 'ja, pak die briefje en lees dat en ga naar die dingen'. Hij vertrouwt mij nu dat ik dat kan doen. Ik kan Nederlands praten, ik ben heel groot geworden, ik ken veel plaatsen en zo. Dus hij hoeft eigenlijk niet meer heel de stress van het gezin te pakken. Dus nu doen we – ik en hij – zo half-half. Ik pak een helft en hij ook.'

(Marokkaanse dochter, 17 jaar, in procedure)

Wanneer kinderen sneller bepaalde socioculturele vaardigheden ontwikkelen, ontstaat soms een wederzijds leerproces waarbij kinderen en ouders elkaar optillen of

versterken. In eerder onderzoek naar veerkracht spraken we over het in gang treden van een winstkaravaan waarbij verschillende veerkrachtige acties met elkaar verbonden raken en elkaar versterken (Groeninck et al., 2019, zie ook Hobfoll, 1989, 2001). De bekende Britse professor kinderpsychiatrie Michael Rutter (1999, p. 131) spreekt van ‘positieve kettingreacties’ die kunnen optreden in en over bepaalde domeinen heen.

‘Je ziet dat vaak in de huiswerkklas, dat de mama’s of papa’s erbij gaan zitten en dat zij dan aan de hand van de kinderen hun huiswerk mee proberen te leren. ‘Hoe zeg je dat woordje en hoe zeg je dat woordje.’ En dat je dan de familie meer energie ziet krijgen van ‘Oké, mijn kind kan dat hier, dus nu moet ik dat ook kunnen.’ Op die manier proberen ouders zich op te trekken van ‘Ik ga mij daar toch achter zetten, proberen om hetzelfde niveau te halen.’
(Hulpverlener opvangcentrum)

Op deze manier kan het sneller de taal leren en/of het vertalen door kinderen als een krachtige handeling beschouwd worden terwijl het tegelijkertijd aspecten van kwetsbaarheid met zich meebrengt voor kinderen, ouders en hulpverleners. Ouders maken zich daar soms zorgen over.

‘Ik ontmoet vaak families in Brussel aan het loket voor wie ik werk [als vertaler], vooral mama’s dan, die aangeslagen zijn. Die niet accepteren dat hun kinderen voor hen vertalen. Natuurlijk is de mama of papa heel fier wanneer ze zien dat hun zoon op een zeker niveau komt en hen helpt, maar het wordt een probleem als dat kind de leeftijd van de adolescentie bereikt. Hij begrijpt de gevoelens van de ouders niet, en dus sommige vaders, maar vooral moeders zeggen me: ‘Nee, ik prefereer dat jij vertaalt en niet mijn zoon, want als ik het hem vraag, zal hij zich superieur opstellen ten opzichte van mij.’
(Syrische vader, erkend)

‘Voor we naar hier kwamen, waren we een voorbeeld voor onze kinderen. Ze dachten dat we alles wisten, ze zagen ons als reuzen. Maar door naar hier te komen, elke keer blijkt dat onze kinderen de taal gemakkelijker leren dan wij. Als ik een administratieve brief wil begrijpen, die zijn altijd in het Nederlands, ze accepteren geen andere taal. Dan moet ik altijd aan mijn kinderen vragen om me het te helpen begrijpen. Het beeld is niet meer hetzelfde; onze kinderen bekijken ons niet meer zoals voordien, hun kijk op ons is wat veranderd. We hebben niet hetzelfde statuut. Nu bekijken de kinderen ons als een beetje minder dan hen. Gelukkig dat onze kinderen erg beleefd zijn, en dat we tot nu toe geen problemen gehad hebben hiermee, maar we voelen het zonder dat ze dat zeggen. (...) Wanneer ik hen

iets vraag, voel ik dat... Het zijn natuurlijk kinderen, (...), maar soms ja, dan zeggen ze: 'Ik moet het je uitleggen.' Soms accepteer ik dat, amuseer ik me daarmee, maar vanbinnen kwetst me dat.'
(Syrische vader, erkend)

Deze Syrische vaders verwoorden wat ongelijke groei na aankomst in België voor de positie van ouder(s) binnen het gezin kan betekenen. Ouders maken zich in de interviews zorgen over hun gebrekkige kennis van de taal, en over het feit dat ze door gebrek aan werk niet kunnen voorzien in het onderhoud van het gezin. Wanneer kinderen de rol op (moeten) nemen van 'language and cultural brokers' (Titzmann, 2012) verwerven ze meer macht binnen het gezin, wat ouders als ongemakkelijk en onaangenaam ervaren. Ouders hebben het gevoel dit te moeten ondergaan, wat een bedreiging vormt voor hun zelfwaarde-gevoel en het gevoel een goede ouder te zijn. Moeders worstelen geregeld met een machtsonevenwicht in relatie tot hun zonen, terwijl vaders eronder lijden dat ze hun gezin niet meer financieel kunnen onderhouden.

'Het is vaak vooral moeilijk voor de mannen hier. Zeker als ze van kleinsaf opgevoed zijn van 'Je moet een man zijn. Je moet voor je vrouw en je gezin zorgen, jij moet geld verdienen, ...'. En dan zit je hier, als man. (...) Je kan niets doen, je kan geen geld verdienen, en je bent dan nog afhankelijk van je zoon van tien jaar om te communiceren met maatschappelijke assistentes van het OCMW. Dat kunnen wij ons zelf niet voorstellen in welke rol hij komt en dat is eigenlijk een tikkende bom als wij daar niets aan doen.'
(Hulpverlener psycho-educatief programma)

Van de kinderen horen we dat ze deze zorg bij hun ouders opmerken. Daar zetten ze ook trots tegenover over de kennis en vaardigheden die de ouders tentoonspreiden op andere niveaus, ook al vermoeden ouders vaak iets anders. Het opkijken naar de ouders krijgt echter wel eens de betekenis van opletten om de ouders niet te kwetsen met de sterktes die ze sneller ontwikkelen dan hun ouders. Op die manier riskeren kinderen hun eigen nood om te groeien en gezien te worden op de achtergrond te plaatsen.

Wanneer kinderen het acculturatieproces sneller doorlopen, vormt dit niet alleen een uitdaging voor ouders en kinderen, maar ook voor hulpverleners die kinderen willen afschermen van de psychosociale uitdagingen waar vluchtelingengezinnen mee te maken krijgen, zoals negatieve beslissingen in het kader van hun asielprocedure, conflicten binnen het asielcentrum, gezondheidsmoeilijkheden, enz.

'Wat opvalt is dat kinderen vaak veel verantwoordelijkheid opnemen, omdat die sneller weg zijn met de taal. Ze gaan ook vaak vertalen voor de ouders, omdat ze sneller begrijpen, sneller hun weg vinden. Maar we proberen er wel op te letten om niet te veel druk op de kinderen te leggen, om de ouders rechtstreeks aan te spreken, maar dat lukt niet altijd. Als er snel iets praktisch moet uitgelegd worden, kunnen we geen tolk vragen en dan is het vaak het kind dat vertaalt.'
(Hulpverlener opvangcentrum)

Dit citaat toont aan hoe ook structurele problemen parentificatie mee in de hand werken. De hulpverlener benoemt de moeilijkheid om snel aan een tolk geraken, waardoor hulpverleners zich gedwongen voelen om toch kinderen als tolk in te zetten. Wij komen later terug op dergelijke structurele vormen van parentificatie.

9.3.2 Kinderen die emotionele zorg verlenen

Naast het opnemen van praktische zorg en vertalingen getuigen kinderen van hun bekommernis over de gemoedstoestand van de ouders. Kinderen proberen hun ouders op te beuren en/of zich emotioneel beschikbaar te stellen. De kinderen in het Syrisch gezin vertelden dat papa 'lijdt' en dat dit lastig is voor hen. Zij proberen hem op te beuren door iets te maken voor zijn verjaardag en hem te laten zien hoeveel hij voor hen betekent.

'Ik denk dat het niet zo goed gaat met mijn ouders. (...) Zij kunnen niet werken. Ik voel dat soms dat dat moeilijk is voor hen. En ik kan daar niet veel bij helpen. [Behalve dat] We hebben een speciaal filmpje voor hen gemaakt. Ik wil in de toekomst een software-ingenieur worden, dus ik kan ook nu al veel dingen doen. Dat filmpje ging gewoon over dingen, onze foto's tonen en zo. Hij vond het wel leuk.'
(Syrische zoon, 15 jaar, erkend)

Kinderen en ouders zijn zich bewust van de grote betrokkenheid op en de verwevenheid met elkaars leven en welzijn. Ze halen hier zowel relationele als persoonlijke sterkte uit. Dit impliceert echter ook dat – wanneer een van hen het niet goed stelt – het omgekeerd ook een zware belasting betekent. Doorheen de interviews kregen we zowel evidentie voor parentificatie in positieve zin als voor het bestaan van negatieve parentificatie, waarbij het kind vast komt te zitten en de eigen behoeften naar de achtergrond verschuiven. Verschillende kinderen getuigden dat ze hun eigen emoties verbergen om hun ouders niet te belasten.

Wat doe je als je zelf verdrietig bent? 'Dat verberg ik voor mijn mama, ik ween gewoon in mijn hoofd, niet met tranen anders maakt mama zich zorgen over mij en ze heeft het al moeilijk genoeg.'

(Irakees meisje, 7 jaar)

Wat doe je als je verdrietig bent? Hoe is het gegaan in jullie gezin toen de zoveelste brief met een negatief advies aangekomen is? 'Gewoon, er is niet over gepraat. We doen gewoon. Ik ben zelf naar de receptie gegaan en daar ben ik gaan wenen. Iemand heeft dan even met me gepraat. Ze pakte me eens vast en zei 'maar meisje toch'. Thuis daarover spreken is onmogelijk.'

(Afghaans meisje, 11 jaar)

Het verschil tussen beide situaties is dat het eerste kind door niets zichtbaar te maken geïsoleerd staat. In de tweede situatie zoekt het kind hulp en begrip bij een 'betrokken buitenstaander' en ontvangt deze ook. Hier ontstaat verbinding en erkenning.

In gezinnen waar kinderen specifieke en zware (medische of mentale) zorgnoden hebben, nemen andere kinderen vaak een deel van de zorg op, soms ten koste van hun eigen behoeften als kind. Niet zelden zorgen zij ook voor de toeleiding naar en het contact met de reguliere hulpverlening.

'Er is hier bijvoorbeeld ook een mama met een autistisch kindje en een tiener en die tiener wordt enorm geparentificeerd door die mama omdat die mama zelf ook heel veel stress heeft, heel veel moeilijkheden heeft waardoor dat zij het heel moeilijk heeft met de opvoeding van haar autistisch kindje. Dus zij duwt dan ook echt de zorg naar haar tiener om heel veel voor het autistische kindje op te nemen. Dus ja, voor dat kind, voor die tiener is dat ook wel heel zwaar.'

(Hulpverlener asielcentrum)

'Gewoon, ja, ik ben als zijn tweede moeder zeg maar. Ik zorg al, er is 8 jaar verschil tussen hem en ik word nu bijna 18 en hij bijna 11 jaar, hij is 10, bijna 11. Dus ja, ik zorg voor hem altijd, ik weet alles. Zijn medicijnen, noden medicatie, wat eet hij, wat moet hij niet doen, wat mag hij niet doen, wat mag hij niet eten, alles gewoon, ik zorg voor hem. Bijvoorbeeld als mijn ouders naar buiten gaan voor een afspraak of zo, hij blijft bij mij, hij slaapt soms ook bij mij.'

Interviewer: 'En wordt dat soms niet een beetje te veel?'

'Ja, soms klaar, ik kan niet meer.'

(Marokkaanse dochter 17 jaar, broer met zware medische problematiek)

9.3.3 Het perfecte kind

Voor vluchtelingenouders is het vooral de toekomst van hun kinderen die hen hoop geeft en de moeilijke omstandigheden waarin ze nu verkeren, draaglijker maakt (Van Acker et al., 2022). Weine (2004) ziet de kracht die ouders ontlenen aan de hoop op een beter leven voor hun kinderen als ‘tremendously restorative’, enorm herstellend of helend. Vanuit hun perspectief willen kinderen hun ouders trots maken, hen oppeppen en ondersteunen.

*‘Onze situatie is moeilijk nu en ook voor onze kinderen. De jongste kinderen weten dat niet en ze begrijpen de situatie niet. Maar de oudste, jawel, hij weet het en hij zegt aan ons dat de toekomst ons iets goed zal brengen. (...) Hij probeert ons op te peppen, ja. We zijn heel trots op hem. Hij denkt altijd positief en hij doet erg zijn best op school en daarbuiten ook voor zijn ouders, dat is heel belangrijk voor een koppel dat de kindjes ook zo zorgen voor de ouders. (...) We zijn heel trots op hem en ik hoop dat binnenkort heel België trots kan zijn op alle drie onze kinderen.’
(Afghaanse moeder, zes maanden in asielprocedure)*

Hierin schuilt een sociaal kapitaal bij de kinderen, maar een schaduwzijde kan ook zijn dat wanneer de kinderen het niet (kunnen) waarmaken, er spanning ontstaat. Als kinderen niet (kunnen) voldoen aan de verwachtingen van ouders en professionals, dan voelt het kind zich op een diep niveau falen.

9.3.4 Structurele vormen van parentificatie

Parentificatie situeert zich bij vluchtelingenkinderen vaak op meso- of macroniveau, met name binnen het kader en de (infra)structuur van de opvang in het asielcentrum, de school en andere organisaties waarmee kinderen en hun gezinnen in contact komen. Het zijn deze contexten die vaak parentificatie bij de kinderen uitlokken. We spreken hier over structurele vormen van parentificatie.

*‘Mijn kinderen, omdat het toilet ver weg is van mijn kamer, dus ze zijn bang om alleen te gaan. En voor mij ik ben ook bang om alleen te gaan. Dus soms vraag ik aan mijn zoon, mijn oudste zoon (9 jaar), om met mij mee te gaan.’
(Palestijnse alleenstaande mama, 2 kinderen)*

‘Of zo één ruzie die een paar maanden geleden gebeurd was tussen een Afrikaanse vrouw en een Arabische man en uiteindelijk dat was eigenlijk een soort burenruzie hier in het centrum tussen twee kamers naast elkaar en toen stond dat kind van

de Arabische man eigenlijk er middenin en dan vroeg die Arabisch man ook om te vertalen voor ons naar ons toe. Dus hetgeen dat hij zei moesten wij dan tegen die Afrikaanse vrouw zeggen, maar dat was totaal ongepast om in die situatie dat kind te gebruiken als tolk omdat hij ook dingen zei dat eigenlijk niet door de beugel konden. Dus dat gebeurt dat kinderen plots midden in een conflict komen waar dat ze zelf niet om gevraagd hebben.'

(Hulpverlener, kinderwerking in asielcentrum)

Deze citaten illustreren hoe de infrastructuur van de opvang en het collectieve aspect van leven in asielcentra parentificatie in de hand werken. Wanneer binnen de opvangstructuur hiaten zijn om tegemoet te komen aan de noden van het gezin, dan zal het kind zich uitgenodigd voelen om in de bres te springen. Het is niet verwonderlijk dat kinderen die heel loyaal zijn aan het gezinssysteem waarin ze leven, dit gezin op allerlei wijzen gaan proberen te ondersteunen.

Ook in de manier waarop het al dan niet verwerven van een verblijfstatus verloopt, loert parentificatie om de hoek. Een voorbeeld is de mogelijkheid om een asielprocedure in te dienen op naam van het kind, een legale praktijk die de ouders, het kind en de advocaat als procedure inzetten indien er kindspecifieke risico's zijn. In het onderstaande geval gaat het om een kind dat riskeert uitgehuwelijkt te worden.

'Nu, ik ken een familie uit Afghanistan, uitgeprocedeerd, die een procedure hebben [op naam van] op de jongste dochter. Maar het zou wel kunnen dat dat wel een goede kans maakt. Waarom? Die is uitgehuwelijkt aan een neef, wat daar de gewoonte is, intrafamiliale huwelijken. Want haar twee broers zijn ook zwaar gehandicapt. Waarom? Omdat papa en mama ook neef en nicht zijn. En dus zij is al uitgehuwelijkt ook aan een neef in Afghanistan dus. Maar nu loopt de procedure op haar naam, dus de kans is misschien wel veel groter dat die wel erkenning krijgen. Met gezinshereniging er bovenop omdat ze nog minderjarig is.'

Interviewer: 'En wat is de impact daarvan op dat meisje?'

'Dat is een enorme verpletterende verantwoordelijkheid. Dat kind is 12 jaar of 13 denk ik nu en die regelt alles. Die spreekt perfect Nederlands, die belt mij altijd op, die stuurt mails. Nogmaals... 'Je moet een advocaat verwittigen van dit en dat en hetgeen' en 'daar is dit'. Een kind van 12 of 13 jaar. Verpletterend hé, verpletterend hé. Ik mag er echt niet aan denken als dat negatieve uitspraak is, hoe dat dat kind zich moet voelen. Alle hoop rust op dat kind.'

(Hulpverlener asielcentrum)

Deze hulpverlener getuigt hoe een procedure op naam van het kind een enorme emotionele belasting betekent voor het kind dat zich in dergelijke situaties verantwoordelijk

voelt voor de toekomst en het welzijn van het gezin en er dan ook alles aan wil doen om 'te slagen'.

9.4 Lessen voor praktijk en beleid

9.4.1 Het (h)erkennen van parentificatie

Het interviewmateriaal leert ons dat de positie van asielzoekende en vluchtelingenkinderen en hun gezinnen gelaagd is en zich situeert binnen het gezinsniveau, maar ook breder binnen de structurele context en de ruimere familiale en culturele context. Dit vraagt om een genuanceerde en gedifferentieerde kijk op het concept parentificatie. We moeten ons hierbij de vraag stellen of en in hoeverre het concept parentificatie en de daarbij horende posities die we ontleenden aan het contextuele gedachtengoed 'zomaar' transfereerbaar zijn naar andere culturele contexten.

In onze interviews zagen we vele voorbeelden van positieveranderingen die vragen om een divers-sensitief gebruik van het begrip parentificatie. Neem als voorbeeld het verhaal van een Syrisch gezin waarvan de vader eerst migreerde en de moeder met de oudste zoon van 17 jaar en jongere kinderen nog vier jaar in Syrië achterbleef, alvorens hun vader in België te vervoegen via gezinshereniging. Tijdens die vier jaar was het de taak van de oudste zoon om in afwezigheid van de vader voor moeder en de jongere kinderen te zorgen. Dat deed hij met flair. Na hereniging nam de vader de gezagspositie naar de kinderen opnieuw over. De oudste zoon voelde zich overbodig. Hij kwam op school in de moeilijkheden en worstelde met een depressie. Zijn identiteit als 'man' van de familie en de daarbij horende macht was verloren gegaan. 'Ik wist niet meer wie ik was en wat ik wilde en wat in deze context van mij verwacht werd' getuigde de jongen. Dit voorbeeld toont dat wanneer rolomkeringen al gebeurd zijn in het land van herkomst het (plots) doorbreken van deze positieveranderingen na aankomst evenzeer schadelijke gevolgen kan hebben voor het welzijn van kinderen.

We pleiten dus voor een divers-sensitief omgaan met het begrip parentificatie, waarbij steeds wordt vertrokken van hoe bepaalde posities en gedrag door kinderen en hun gezinnen zelf ervaren worden binnen meervoudig complexe en veranderende (culturele) contexten. Ouders in de schuld stellen voor de parentificatie bij vluchtelingenkinderen of aan kinderen het advies geven om wat minder te zorgen en meer leeftijdsadequate zaken te ondernemen, zijn al te gemakkelijke conclusies waarbij bredere instanties zoals de hulpverlening en het onderwijs die parentificatie vaak ongewild mee in de hand werken buiten schot blijven. Binnen de dagelijkse praktijk van opvangcentra en beleid moet werk worden gemaakt van contexten die ouders toelaten om zoveel mogelijk hun ouderrol te kunnen opnemen, opdat kinderen zich minder uitgenodigd voelen op het ouderlijk domein.

9.4.2 Aandachtig zijn voor structurele vormen van parentificatie

We vragen hierbij bijzondere aandacht voor hoe de structurele context parentificatie in de hand werkt. Er zijn veel voorbeelden van structurele problemen die parentificatie uitlokken, zoals het tekort aan tolken, de wachtlijsten voor Nederlandse les in bepaalde regio's en de beperkte werkmogelijkheden voor ouders tijdens de procedure. Parentificatie bij asielzoekende en vluchtelinggezinnen daagt hulpverleners dus niet alleen uit om met de onmiddellijke gezinscontext aan de slag te gaan, maar ook om structurele barrières te proberen wegnemen en samen met gezinnen te ijveren voor een kwaliteitsvolle opvang en menswaardige behandeling van dossiers.

Een van de voorbeelden die we in dit kader aanhaalden is de mogelijkheid om een asielprocedure in te dienen op naam van het kind. Uit de interviews bleek dat deze praktijk zowel in aanloop van, tijdens als na het interview in een ernstige emotionele belasting van het kind resulteert. Dit wil niet zeggen dat deze procedure moet verdwijnen. Wel is het belangrijk om voor de nodige duiding en omkadering te zorgen, waarbij er aandacht is voor de verpletterende verantwoordelijkheid die op het kind rust en er ruimte komt voor ontschuldiging. Hier situeert zich de nood aan specifieke deskundigheid bij het vormgeven van gesprekken met kinderen in het kader van een asielprocedure.

Aandacht voor structurele vormen van parentificatie kadert binnen een bredere oproep aan het beleid om de noden van kinderen en gezinnen in de opvang centraler te plaatsen (Fournier et al., 2021, 2022). Om hun toekomstkansen te optimaliseren, is het belangrijk om kinderen in de eerste plaats als kinderen te benaderen, eerder dan als verzoekers om internationale bescherming. Dit bouwt verder op internationale standaarden, waarin het principe van 'the best interest of the child' centraal staat. Concreet betekent dit onder andere dat er in de opvang sterker ingezet moet worden op kind- en gezinsvriendelijke infrastructuur (o.a. voldoende kindvriendelijke ruimtes, voldoende huiselijke kamers, mogelijkheden om zelf te koken en aangepast sanitair) en op een kindvriendelijke en krachtgerichte basishouding van medewerkers.

9.4.3 Het bespreekbaar maken van processen van parentificatie

Binnen de grenzen van het huidige opvangbeleid en het kader en de (infra)structuur van de opvang, het onderwijs en de hulpverlening formuleren we tot slot enkele handvaten om met vluchtelinggezinnen in gesprek te gaan over processen van parentificatie. Dergelijke gezinsgesprekken, afgewisseld met gesprekken met de afzonderlijke gezinsleden moeten de diverse noden in beeld brengen. Hierbij is het belangrijk dat hulpverleners zich inleven in de verschillende posities van alle

gezinsleden en samen met het gezin op zoek gaan naar een evenwicht waarin aan iedereen 'recht wordt gedaan'.

Bijvoorbeeld klagen scholen nogal eens over de hoge schoolverwachtingen die vluchtelingenouders koesteren voor hun kinderen, en die sommige kinderen niet kunnen nakomen. Maar plaatsen we dat in de context van het gezin dat naar hier gekomen is, dan blijkt dat voor veel ouders net het verlangen naar een beter leven voor hun kinderen betekenis geeft aan de vlucht en hen doet volhouden in de moeilijke omstandigheden waarin ze nu leven. Het streven naar succes voor de kinderen in de vorm van een goede job en een stabiele situatie geeft betekenis aan het lijden nu. Vaak leven er bij ouders normatieve ideeën over wat een goede job of wat succes is, wat het moeilijk maakt om te geloven dat een kwaliteitsvol en financieel stabiel leven toegankelijk is vanuit verschillende studierichtingen en niveaus, zeker in een onderwijssysteem dat voor hen nieuw terrein is. Het op zoek gaan naar de dynamiek en de betekenis van kinderen van vluchtelingen die op school het voor hun gezin al/dan niet kunnen waarmaken vormt een blijvende uitdaging voor leerkrachten en begeleiders die hierover het gesprek willen aangaan met gezinnen.

Voor wat betreft de opvang blijkt uit ons onderzoek dat de manier waarop de opvang georganiseerd is, ouders (sterk) beperkt zijn in het uitoefenen van hun rol en dit creëert een context voor verschuivingen binnen het gezin (zie hoofdstuk 7). Gezinnen en begeleiders moeten binnen deze context samen op zoek gaan naar hoe ouders in hun ouderrol kunnen blijven staan en/of hoe andere beschikbare volwassenen een antwoord kunnen bieden op de noden van de ouder(s) waarop het kind een antwoord tracht te geven. Alleen dan zal het kind (ten dele) uit de positie van parentificatie kunnen stappen. Dit betekent niet dat kinderen niet meer mogen zorgen voor hun gezin, maar wel dat ouders en begeleiders deze zorg (h)erkennen en afbakenen zodat er daarnaast ruimte bestaat om voeling te houden met de eigen noden.